

УДК 82

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/29.209466>

Інна КИРИЧОК,

orcid.org/0000-0002-8376-9688

*доцент кафедри педагогіки, початкової освіти
та освітнього менеджменту*

*Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) inn29757890@yandex.ru*

Інна ЯРЕМЕНКО,

orcid.org/0000-0003-1133-8595

магістрантка факультету психології та соціальної роботи

*Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) yaremenko.inna06@gmail.com*

Ірина ТОНКОНОГ,

orcid.org/0000-0001-8488-8526

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

*Київського національного торговельно-економічного університету
(Київ, Україна) 197118@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У РОБОТІ НАД КАЗКОЮ

Предмет дослідження авторів статті – формування культури діалогічної взаємодії у молодших школярів під час роботи з казкою на уроках літературного читання. Культура діалогічної взаємодії на уроках читання постає як діалог культур, мистецтв, учасників навчального процесу, діалог з автором твору. Цей феномен автори розуміють як обмін думками та висновками, обмін смислами, зіставлення й аналіз інформації, взаємну зацікавленість один одним, казкою як твором, її автором, що активізує самопізнання учасників, стимулює процеси самовираження, збагачує новими способами саморозвитку, дає можливість подолати однобічність підходів до вирішення навчальних завдань і зробити їх відкритими для критичної оцінки або корекції відповідно до обставин, що склалися під час вивчення твору. Науково обґрунтовано педагогічні умови формування культури діалогічної взаємодії у молодших школярів під час роботи з казкою на уроках літературного читання: створення учителем можливості для учнів стати учасниками діалогів різних видів: діалогу учасників освітнього процесу; діалогу способів пізнання, діалогу з мистецтвом і діалогом мистецтв під час вивчення казки; вивчення казки у зв'язку з історичною епохою, в яку вона створюється, культурою і соціальним устроєм мовної спільноти, в якій вона функціонує, з використання навчальних дискусій, що сприятиме створенню можливостей для ефективного засвоєння учнями нових знань і закріплення ними вже відомого навчального матеріалу на більш високому рівні; послідовне вдосконалення педагогічної діяльності вчителя в контексті власної культури ведення діалогу; створення проблемних ситуацій під час вивчення казки, спрямоване на формування діалогічних умінь і навичок, комунікативних здібностей молодших школярів.

Автори статті доводять, що використання вчителем проблемних ситуацій на уроках читання під час вивчення казки як жанру сприяє підвищенню інтересу до навчання, якості засвоєння знань, розвиває уміння та навички співробітництва.

***Ключові слова:** діалог, навчальний діалог, взаємодія, культура діалогічної взаємодії, літературне читання, учні початкової школи.*

Інна KIRICHOK,

orcid.org/0000-0002-8376-9688

*Associate Professor of Pedagogy, Primary Education and Educational Management
of Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) inn29757890@yandex.ru*

Інна YAREMENKO,

orcid.org/0000-0003-1133-8595

*Graduate Student of the Faculty of Psychology and Social Work
of Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) yaremenko.inna06@gmail.com*

Iryna TONKONOH,

orcid.org/0000-0001-8488-8526

*Associate Professor of Foreign Philology and Translation Department
of Kyiv National University of Trade and Economics
(Kyiv, Ukraine) 197118@ukr.net*

CULTURE FORMING PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ELEMENTARY SCHOOL PUPILS DIALOGICAL INTERACTION IN FAIRY TALE WORK

The main subject of research of the authors of the article is the formation of a culture of forming pedagogical dialogic interaction among younger students and elementary school pupils while working with a fairy tale in literary reading lessons. The culture of dialogic interaction in reading lessons appears as a dialogue of culture, arts, participants in the educational process, a dialogue with the author of the work. The effective using of educational dialogue in the study of fairy tales in reading lessons makes the pedagogical process of cognition exciting, interesting in the light of students' personal experience, promotes the personal development of their creative abilities. The authors understand this phenomenon as an exchange of opinions and conclusions, exchange of meanings, comparison and analysis of information, mutual interest in each other, a fairy tale as a work, its author, which activates participants' self-knowledge, stimulates self-expression, enriches new ways of self-development. solving educational tasks and making them open for critical assessment.

The authors of the article argue that the use of problem situations by teachers in reading lessons while studying fairy tales as a genre helps to increase interest in learning, the quality of knowledge acquisition, develops skills and abilities of cooperation. The pedagogical conditions of forming the culture of dialogical interaction in junior schoolchildren while working with a fairy tale in reading lessons are scientifically substantiated: creation by the teacher of opportunities for students to become participants of dialogues of different types: dialogue of participants of educational process; dialogue of ways of cognition, dialogue with art and dialogue of arts while studying a fairy tale.

Key words: *dialogue, educational dialogue, interaction, culture of dialogic interaction, literary reading, elementary school students.*

Постановка проблеми. Нова школа сьогодні згідно з освітніми документами має працювати на засадах «педагогіки партнерства». Основні принципи цього підходу передбачають повагу до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіру у стосунках; діалог – взаємодію – взаємоповагу; розподілене лідерство; принципи соціального.

Діалог вважають елементарною технологічною одиницею освіти та виховання, специфічною формою обміну духовно-особистісними потенціалами, способом узгодженого взаєморозвитку і взаємної діяльності педагогів і вихованців. В. Серіков тлумачить діалог як певне комунікативне середовище, що містить у собі механізм становлення і самоосвіти особистості в умовах множинності культур (Серіков, 2019). Розвиток особистості відбувається лише за умови навчального діалогу на уроці, адже думка дитини народжується тільки в тому разі, коли виникає справжня суперечка, навчальна дискусія, порушуються невирішені проблеми. Тільки наявність іншої, протилежної думки дозволяє дитині вибудувати свою власну.

З цих позицій актуалізується проблема використання навчального діалогу на уроках літературного читання, який, як показує педагогічна практика, робить процес пізнання захоплюючим, цікавим з урахуванням особистісного досвіду учнів, сприяє розвитку їхніх творчих здібностей. Література – найважливіший засіб долучення

дітей до загальнолюдських цінностей, джерело формування особистості. Вона включає читача у процес пізнання і самопізнання, відкриває світ прекрасного, світ зразкової мови, формує ставлення до життя, морально-естетичні ідеали, впливає на рівень культури, вихованості, освіченості людини.

Ми, як і більшість науковців, розглядаємо навчальний діалог як метод навчання і як форму організації навчальної діяльності на уроці.

Аналіз проведеного нами дослідження 12 вчителів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів м. Ніжина показав, що 41% із них вважають важливим розвивати культуру діалогічної взаємодії учнів, використовуючи діалог під час роботи з казкою на уроках читання, а 39% визнають доцільність такої роботи, але не ставлять це своїм завданням на уроці, посилаючись на відсутність відповідного методичного забезпечення.

Результати наших спостережень та опитування 64 учнів початкової школи показали, що 43% з них відмовляються доводити свою думку на уроці, пояснюючи це труднощами, пов'язаними з відсутністю необхідних знань і невмінням аргументовано викладати свої думки, 35% із них зазвичай не погоджуються з думкою однокласників, вважаючи погляди вчителя єдино правильними, а 22% не хочуть сперечатися з однокласниками з обговорюваного питання, щоб не зіпсувати стосунків з однолітками.

Аналіз досліджень. Дослідження питань, що входять у проблему діалогічної взаємодії, проводилися в межах різних наукових напрямів. У сучасному досвіді освіти діалогова концепція навчання найбільш інтенсивно розвивається педагогами та філософами: З. Абасовим (Абасов, 1993), В. Берковим (Берков, 2002) М. Бахтіним (Бахтин, 1998), А. Песняєвою (Песняева, 2004) та ін. Діалог розглядає як одну з найважливіших категорій концепції особистісно орієнтованої освіти у роботах В. Серіков (Серіков, 2019) та ін.

Особливу цінність для нашого дослідження мають праці М. Бахтіна (Бахтин, 1998), В. Біблера (Біблер, 1991) та ін., у яких проголошується універсальність діалогу як форми пізнання й оптимального типу відносин між людьми. У дисертаційному дослідженні Є. Зверєвої розкрито роль навчального діалогу в роботі з художнім твором у початковій школі (Зверева, 2009). У роботі М. Байматової розглянуто дискусію засобом формування культури діалогічної взаємодії молодших школярів (Байматова, 2003).

Таким чином, проведений аналіз результатів досліджень, присвячених цій проблематиці, показує, що в літературі не склалося однозначного розуміння культури діалогічної взаємодії як мети літературної освіти в початковій школі під час вивчення казки на уроках літературного читання.

Отже, об'єктивна необхідність розв'язання проблеми ефективного використання вчителем діалогу на уроці читання під час роботи з казкою в системі літературної освіти молодших школярів, з одного боку, і відсутність дослідження, де б цілісно розглядалась ця проблема, з іншого, зумовили вибір теми *«Педагогічні умови ефективного використання діалогу під час роботи з казкою на уроках літературного читання»*.

Мета статті – науково обґрунтувати педагогічні умови формування культури діалогічної взаємодії у молодших школярів під час роботи з казкою на уроках літературного читання.

Виклад основного матеріалу. Ми розглядаємо культуру діалогічної взаємодії на уроках читання як обмін думками та висновками, обмін смислами, зіставлення й аналіз інформації, взаємну зацікавленість один одним, казкою як твором, її автором, яка активізує самопізнання учасників, стимулює процеси самовираження, збагачує новими способами саморозвитку, дає можливість подолати однобічність підходів до вирішення навчальних завдань і зробити їх відкритими для критичної оцінки або корекції відповідно до обставин, що склалися під час вивчення твору.

Пошук нових методичних шляхів розвитку культури діалогічної взаємодії на уроках читання

повинен бути пов'язаний із розвитком умінь школярів міркувати про прочитане, пропонувати своє розуміння твору, робити спроби його інтерпретації, а це неможливо без спілкування, без навчання діалогу на основі тексту художнього твору і діалогу з художнім твором.

Для розвитку учнів важливо виявити внутрішні спонукальні чинники формування культури діалогічної взаємодії, а також дидактичні умови, які сприяють цьому. З цих позицій обґрунтуємо педагогічні умови формування культури діалогічної взаємодії у молодших школярів у роботі над казкою.

Першою умовою формування культури діалогічної взаємодії у молодших школярів у роботі над казкою ми визначили створення вчителем можливості для учнів стати учасниками діалогів різних видів: діалогу учасників освітнього процесу; діалогу з мистецтвом і діалогом мистецтв.

Формування культури діалогічної взаємодії повинно відбуватися з метою розвитку особистості молодшого школяра, для якого діалог є і способом спілкування, і способом пізнання світу, і способом саморозвитку. Розвиток культури діалогічної взаємодії в молодшому шкільному віці – це насамперед розвиток здатності бачити різні думки, збагачуватися і розвиватися від спілкування з іншими, брати участь у колективній думці, відкриваючи для себе різні позиції.

Діалогом не можна вважати репродуктивну діяльність учнів. До псевдодіалогу можуть призвести не тільки готові відповіді в підручнику, але і таке ведення уроку вчителем, за якого педагога цікавить не стільки хід думки учня, скільки отримання очікуваної стандартної відповіді.

Вибудувати навчальний діалог учителю допомагає стиль викладу теоретичного матеріалу в підручниках, що передбачає використання звертань до учня, питань, які активізують його досвід, знання, що запрошують до спільних роздумів, і завдання, які передбачають діалог із різними учасниками освітнього процесу: роботу в парі постійного або змінного складу; групові форми роботи з самостійним розподілом ролей і зони відповідальності у групі; звернення за допомогою до дорослих (до вчителів інших предметів, до бібліотекаря тощо) і спільний пошук; завдання для спільного виконання з батьками.

Специфіка системи уроків із використанням діалогів під час вивчення казок повинна бути націлена на розвиток у молодших школярів культури діалогічної взаємодії. Ми вважаємо, що діалог культур в освітній системі повинен включати в себе діалог національних культур, культур різних

епох, у які створювалися казки, культуру різних регіонів, різних соціальних груп. Побудовуючи діалог, вчитель повинен шукати насамперед те, що об'єднує учнів, тому акцент повинен робитися на загальнолюдських цінностях. Оскільки діалог відбувається за умови не тільки спільних бачень проблеми, але і відмінних поглядів, тому навчальний матеріал повинен розкривати своєрідність способу життя, образного бачення світу різних народів, поколінь, соціальних груп. Тимчасові, просторові, соціальні, культурні зв'язки казки, її автора стають предметом осмислення школярів. Поступово в учнів формується уявлення про розмаїття і єдність культур.

Окрім того, система уроків з використанням діалогів під час вивчення казок повинна бути діалогом із мистецтвом і діалогом мистецтв. При відборі кола читання та ілюстративного матеріалу вчитель повинен орієнтуватися на потенційну можливість побудовування діалогу між творами мистецтва різних видів на тематичному або проблемному рівнях. Вже з першого класу на уроці повинен бути представлений діалог інтерпретацій, що дозволяє формувати такі важливі для діалогічного мислення міжпредметні поняття, як власна думка, авторська позиція. Відбір навчального матеріалу вчителем створює потенційну можливість побудовування різноманітних зв'язків, формування діалогічного мислення.

Досвід показує, що включення дитини в діалог на уроці робить ще недосвідченого читача, глядача, слухача більш вдумливим, народжує асоціації, мотивує на самостійний пошук, сприяє нестандартності думки, а найголовніше – породжує інтерес до читання, до мистецтва, до іншої людини, до іншої думки.

Така робота спрямовується на формування вмінь працювати колективно, формування комунікативних здібностей і діалогічних умінь школярів.

Другою умовою формування культури діалогічної взаємодії молодших школярів на уроках читання є вивчення казки у зв'язку з історичною епохою, в яку вона створюється, культурою і соціальним устроєм мовної спільноти, в якому вона функціонує, з використанням навчальних дискусій, що сприятиме створенню можливостей для ефективного засвоєння учнями нових знань і закріплення ними вже відомого навчального матеріалу на більш високому рівні.

Навчальна дискусія визначена як форма організації навчальної діяльності, змістом якої є рівноправне обговорення навчального завдання з метою вирішення логічної суперечності у процесі зіставлення та взаємної зміни позицій її учасни-

ків. Завдяки цьому навчальна дискусія стає засобом формування культури діалогічної взаємодії молодших школярів (Байматова, 2003).

Діалогічні уміння, на формування яких спрямований весь комплекс наших уроків читання, передбачає вихід за межі конкретної предметної галузі та встановлення міжпредметних аналогій, розвиток уміння розглядати явище з різних позицій, визнання можливості різних думок на вирішення однієї проблеми, вміння дивитися і бачити, слухати і чути співрозмовника.

Важливим кроком у проведенні навчальної дискусії є ситуація звернення на предмет дискусії (предметна діяльність). У такій ситуації молодші школярі вчать бачити проблеми у простих і звичних речах і формулювати їх у ході діалогічної взаємодії. Ефективність ситуації навчальної дискусії багато в чому залежить від здатності педагога залучити учнів до участі в ній і вміло керувати процесом обговорення матеріалу: ставити питання, що стимулюють висловлювання учнів, допомагати сформулювати висновки.

У спільній навчальній роботі змінюється характер відносин між учителем і учнями, тобто стає можливою співпраця у групі. Тут проявляється здатність дітей вступати в навчальне співробітництво з педагогом та однолітками. У спільній навчальній роботі діти активно опановують контрольні й оціночні функції, які на традиційних уроках зазвичай бере на себе вчитель.

Робота на уроці в цій ситуації здійснюється на основі рівності позицій педагога й учня. Створюючи разом з дітьми гіпотези і розкриваючи для себе внутрішній світ учнів, учитель поступово формує діалогічне мислення дітей.

Подібна організація навчального процесу допомагає учням відстоювати свою позицію, а також сумніватися в ній. Таким чином, ситуація, що породжує навчальну дискусію, характеризується умінням молодших школярів розгорнути полеміку, виявити суперечність між різними думками, дозволити логічні й понятійні конфлікти.

У процесі організації обговорення матеріалу учні стикаються з характерними труднощами: діалогічними, ініціативними, орієнтовними, особистісними, міжособистісними, успішне подолання яких і сприяє становленню і формуванню культури діалогічної взаємодії. Подоланню типових труднощів у ситуації навчальної дискусії сприяє відповідний характер педагогічної підтримки класовода.

Результати попередніх етапів дослідження дозволили нам сформулювати низку вимог, що регулюють діяльність вчителя в контексті форму-

вання культури діалогічної взаємодії молодшого школяра.

Третя умова формування культури діалогічної взаємодії молодших школярів на уроках читання під час вивчення казки – послідовне вдосконалення педагогічної діяльності вчителя в контексті власної культури ведення діалогу.

Учитель повинен узгоджувати правила ведення діалогу і створювати діалогічну модель класу, у якому учні взаємодіють один з одним із метою виявлення нових і кращих способів спільного вибудовування сенсу. Для цього необхідне розуміння особливостей та інтересів учнів, увага до їхніх стосунків та емоцій.

Діалогічне навчання є колективним (вчителі й учні звертаються до вивчення задач спільно), що сприяє взаємонавчанню (вчителі й учні слухають один одного, висловлюють ідеї та розглядають альтернативні думки) і підтримуючим (учні формулюють ідеї вільно, без страху, збентеження через «неправильну» відповідь і допомагають один одному досягти взаєморозуміння).

Змінивши звичний характер міжсуб'єктної взаємодії, відмовившись від ставлення до дитини як до чистого аркушу паперу, вчитель зможе організувати таку діяльність школярів, за якої будуть формуватися значні комунікативні вміння і навички, рефлексія, самостійність в оцінці та судженнях, ініціативність, якої так бракує нашим учням, а також здатність до успішної соціалізації в суспільстві, діалогічні уміння.

Діяльність учителя з формування культури діалогічної взаємодії спирається на таку систему вимог: комунікативний контакт, навчальна взаємодія, групове обговорення і співпраця. Виділені вимоги реалізуються в логіці послідовного вдосконалення педагогічної діяльності вчителя у процесі застосування різних видів діалогів і під-розділяються на чотири етапи:

1. Активізація і стимулювання висловлювань учнів, визначення теми та мети навчального діалогу.

2. Навчання молодших школярів змістовно спілкуватися в ситуації обговорення і домагатися оволодіння правилами ведення діалогів.

3. Створення на уроці пізнавального дискусійного середовища з метою формування у школярів за допомогою різних видів діалогів стійкої потреби для спільного пошуку істини й активного включення учнів у процес обговорення проблеми.

4. Формування рівноправної позиції вчителя і учнів у процесі обговорення проблеми.

Головною вимогою є вимога комунікативного контакту, причому комунікацію ми розглядаємо як процес встановлення і розвитку контактів між

учнями у спільній діяльності, обмін інформацією, сприйняття і розуміння партнерів по спілкуванню.

На етапі вдосконалення педагогічної діяльності вчителя в контексті власної культури ведення діалогу основною метою нашої роботи були активізація і стимулювання висловлювань учнів, позначення теми і мети навчального діалогу. На цьому етапі ми проектували виникнення ситуації навчального діалогу і намагалися керувати ним, надаючи молодшим школярам можливість заперечувати педагогу, висуваючи свої ідеї. Провідною вимогою цього етапу є вимога комунікативного контакту, де вчитель намагається зацікавити та залучити до обговорення проблеми кожного учня.

Важливими на цьому етапі є сама установка учителя, його бажання вести діалог з учнем на засадах рівноправності психологічних позицій. З метою виявлення типу орієнтованості класоводів на навчально-дисциплінарну або особистісно-орієнтовану модель взаємодії з дітьми ми провели опитування (тест «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування педагога з дітьми (Ю. Вьюнкової)» 15 учителів початкової школи І–ІІІ ст. № 7 м. Ніжина Чернігівської області, яке дало змогу встановити, що 25% із класоводів мають авторитарний стиль педагогічного спілкування, що заважає проводити уроки з ефективним використанням діалогів. Це спонукало нас стимулювати учителів до участі у колективній психологічній тренінговій грі «Повна демократія» (за участю психолога) з метою формування в учителів умінь культури діалогічної взаємодії.

Мета другого етапу вдосконалення педагогічної діяльності вчителя в контексті власної культури ведення діалогу – навчити молодших школярів змістовно спілкуватися в ситуації спільного обговорення і добитися оволодіння правилами ведення навчальної дискусії. У ході експерименту ми регулярно вводили на уроках дискусійні моменти, і це дозволяло стимулювати учнів вдумливо підходити до різних думок однолітків і, проявляючи до них інтерес, відчувати потребу в співрозмовниках, поступово опановуючи правила навчальної дискусії.

Четвертою умовою формування культури діалогічної взаємодії учнів на уроках читання є створення проблемних ситуацій під час вивчення казки, що сприятиме розвитку діалогічних умінь і навичок, комунікативних здібностей школярів. Проблемне навчання на уроках читання орієнтоване на продуктивну діяльність учнів, формує культуру діалогічної взаємодії.

Для вчителя проблемна ситуація є засобом управління пізнавальною діяльністю учня,

формування не лише його розумових здібностей, стимулів активізації мислення, а й формування умінь продуктивно працювати в колективі, спілкуватись з однолітками, обстоювати свою думку нарівні з учителем як із партнером по спілкуванню.

Для досягнення максимальної ефективності навчального процесу постановка нами проблемних завдань повинна здійснюватися з урахуванням основних логічних і дидактичних правил:

– проблемні ситуації обов'язково повинні містити посильні пізнавальні труднощі;

– проблемна ситуація повинна викликати інтерес в учнів своєю незвичністю, несподіванкою, нестандартністю.

Під час використання проблемних ситуацій на уроках читання у дітей спостерігається підвищення інтересу до навчання, нових знань, підвищення якості навченості, покращення емоційного ставлення до навчання, зникнення страху перед подоланням труднощів і страху висловлення думки, яка може бути неприйнятною однолітками та вчителем, посилення бажання самостійного пошуку різних підходів до виконання проблем-

них завдань, відчуття підтримки з боку вчителя й однолітків, уміння працювати в колективі.

Висновки Отже, ми обґрунтували такі умови ефективного використання навчального діалогу під час вивчення казки на уроках читання:

1. Створення учителем можливості для учнів стати учасниками діалогів різних видів: діалогу учасників освітнього процесу; діалогу способів пізнання, діалогу з мистецтвом і діалогом мистецтв під час вивчення казки.

2. Вивчення казки у зв'язку з історичною епохою, в яку вона створюється, культурою і соціальним устроєм мовної спільноти, в якій вона функціонує, з використанням навчальних дискусій.

3. Послідовне вдосконалення педагогічної діяльності вчителя в контексті власної культури ведення діалогу.

4. Створення проблемних ситуацій під час вивчення казки.

Стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, розкриваючи простір для подальших наукових пошуків у контексті формування культури діалогічної взаємодії майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов З. Диалог в учебном процессе. *Народное образование*. 1993. № 3. С. 22–28.
2. Байматова М. С. Учебная дискуссия как средство формирования культуры диалогического взаимодействия младших школьников : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.01. Волгоград, 2003. 150 с.
3. Бахтин М. М. О полифоничности романов Достоевского. *Диалог. Карнавал. Хронотоп*. 1998. № 4. С. 5–13.
4. Берков В. Ф., Яскевич Я. С. Культура диалога : учебное пособие. Минск : Новое знание, 2002. 152 с.
5. Библиер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. Москва : Политиздат, 1991. 413 с.
6. Зверева Е. А. Роль учебного диалога в работе с художественным текстом в начальной школе : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2009. 19 с.
7. Концепція нової школи України. URL: http://stepnezosh.ucoz.ua/load/koncepcija_novoji_shkoli_ukrajini/1-1-0-11. (дата звернення: 20.09.2019).
8. Песняева Н. А. Учебный диалог как средство развития речевой деятельности младших школьников : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2004. 214 с.
9. Сериков, В. В. Личностный подход в образовании: поиск новой парадигмы : монография. URL: http://www.bim-bad.ru/docs/serikov_education_of_personality.pdf (дата звернення: 20.05.2019).

REFERENCES

1. Abasov Z. Dialog v utchebnom protsesse [Dialog in the educational process]. Moscow: Public education, 1993. № 3, pp. 22–28. [in Russian].
2. Baimatova M. S. Utchebnaja diskussija kak sredstvo formirovanija kulturu dialogičeskogo vzaimodejstviya mladchih shkolnikov [Educational discussion as a means of forming a culture of dialogical interaction of younger students]. Candidate's thesis. Volgograd: 2003. 150 p. [In Russian].
3. Bahtin M. M. O polifonichnosti romanov Dostoevskogo [On the polyphonic nature of Dostoevsky's novels]. Moscow: Dialog. Carnival. Chronotope, 1998. № 4, pp. 5–13. [in Russian].
4. Berkov V. F., Jaskevich Ja. S. Kultura dialoga [Dialogue culture]. Moscow: Novoje znaniie, 2002. 152 p. [in Russian].
5. Bibler V. S. Ot naukouchenija – k logike kulturu. Dva filosofskih vvedenijja v dvatsat pervij vek [From science to the logic of culture. Two philosophical introductions to the twenty-first century]. Moscow: Politizdat, 1991. 413 p. [in Russian].
6. Zvereva Ye. A. Rol utchebnogo dialoga v rabote s hudozhestvennim tekstom v natchalnoi shkolje [The role of educational dialogue in working with literary text in elementary school]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow: 2009. [in Russian].
7. Kontsepcija novoj ishkoli Ukraini [The concept of a new school in Ukraine]. URL: http://www.stepnezosh.ucoz.ua/load/koncepcija_novoji_shkoli_ukrajini/1-1-0-11 [in Ukrainian].
8. Pesnjajeva N. A. Utchebnij dialog kak sredstvo razvitija retchevoji dejyatelnosti mladchih chkolnikov [Educational dialogue as a means of developing speech activity of primary school students]. Candidate's thesis. Moscow: 2004. [In Russian].
9. Serikov V. V. Lichnostnij podhod v obrazovaniji: poisk novoi paradigmi [Personal approach in education: the search for a new paradigm]. URL: http://www.bim-bad.ru/docs/serikov_education_of_personality.pdf [In Russian].